

Bevezetés

Az 1977-es népszámlálás szerint Papolcnak (Păpăuți) 1321 lakosa volt, s ebből 672 magyarnak, 649 románnak vallotta magát. A népességszámot tekintve a település fénykora a 20. század első két évtizede volt, amikor a 21 927 katasztrális holdnyi faluhatár 4377 lakost tartott el. Ebből magyarnak vallotta magát 3635, románnak 544, németnek 59, tótnak 76, ruténak 11 és lengyelnek 52 ember. Vallásilag ekkor a következőképpen oszlott meg a népesség: református 2408, római katolikus 1927, görög katolikus 380, görögkeleti 296, evangélikus 98, unitárius 44, zsidó 123, egyéb 1. Ebben az időben az anyaközséghez tartozott Gyulafalva, Kommandó és Musatelep. Az említett telepek az 1880-as évektől felgyorsult, gőzfűrészekre alapozott erdőkitermelés révén jöttek létre, hogy aztán az első világháború után Gyulafalva és Musatelep elsovadjon, Kommandó pedig 1930-tól önállósuljon.

A falu múltja mostanig feltáratlan volt. Legtöbbet Orbán Balázs tudott róla, de minden tudásának elmondására elegendőnek bizonyult nagy könyvének egy hasábnyi terjedelme.¹ A falu nevét illetően megemlítette Benkő József feltevését, mely szerint az a 'papharcz'-ból származna, de ő inkább előnyben részesítette a kétes hitelű csíki krónika azon állítását, mely szerint Uopolet rabonbán unokája, Papulecz telepedett volna ide még az államalapító Szent István idejében. Orbán Balázs tudott arról, hogy 1567-ben Papolcz néven 19 kaput írtak össze a településen, de azt mellőzte megemlíteni, hogy ezek közül Mikes Miklós 12 jobbágyháznéppel rendelkezett. Ennél fontosabbnak tartotta lejegyezni, hogy az idegenforgalmi nevezetességekben és történelmi emlékekben szűkölködő falu lakói ősidők óta deszka-, kád-, hordó- és zindelykészítéssel foglalkoztak. A szerény, faépítményű református templomban két haragra figyelt fel a legnagyobb székely, melyek közül az 5 mázsás 1615-ben öntetett. Székelyföldön ritkaságnak számított, amennyiben 1750 előtti időből mindössze itt és Bikfalván talált Orbán Balázs magyar nyelvű feliratot harangon. Le is jegyezte a papolci nagyharang köriratát: „Zináltoták (csináltatták helyett) Mikes Benedek, Kis Mihály”. A kisebbik harang az 1611-es évszámot őrizte, és Moetko Pál ajándékaként került Isten hajlékába.

Megemlítette még Orbán Balázs, hogy Papolc földesura, Geréb János, illetve felesége Csegezi Zsófia és Henter András I. Lipóttól hétfőnkénti hetipiac és négy országos vásár (Bálint nap, Lőrinc nap, Demeter nap és Pünkösöd nagyhetének hétfője) tartására szereztek jogot. A vásárjog tulajdonosa, Csegezi Zsófia és Henter András a hetipiacot áttették Zágónba, a négy országos vásár tartását illetően pedig 1706-ban megegyeztek Papolc választott vezetőivel, hogy annak helye a templom körüli tér lesz, s csak a borra és korcsmára vetnek ki vásárvámot. Az egyezés azonban hamar felborult, a falu visszavette a vásárteret, s a vásárjog örökösei, a Szentkereszti-, Dindár-, Salamon- és a Vajna-család saját birtokaikon kényszerültek vásárteret kialakítani.

Az elmondottak mellett fontosnak tartotta még Orbán Balázs megemlíteni, hogy szerte a Székelyföldön járja egy intés, mely szerint az izgága, ágáló embereket rendre figyelmeztetik: *„Ne vesd magad, mint a papolczi pap, mert csúful jársz.”* Ez pedig az általános vélekedés szerint onnan ered, hogy élt hajdanán Papolcon egy „nagyshájú pap”, aki minduntalan ismételtette a szószéken, hogy *„ha megvetem magamat, ezt és ezt is bebizonyítottam”*. A papolci atyáncfiai megsokallták prédikátoruk kérkedését, s a kivájt faküüből készült szószéket az agyag pádimentumú templomban aláásták, s amikor a főtiszteletű lelkészük magát hányva-vetve ágált, bizonykodott a szentbeszéd közben, szószékestől együtt a hívők közé borult. Nem meg-, inkább kivetette magát a szószékből. Ennyi volt mostanig, ami közismert volt Papolcra, s újabban szűk kétoldali terjedelmű Vofkori László Székelyföld útikönyvének második kötetében.² Elmaradva ezúttal hajdani prédikátorunk legendája, bővülve a faluismertető néhány népszámlálási adattal, a falut körbeölelő hegyek nevével, azok magassági adataival és a 19. század végén meghonosodó fakereskedők nevével, tevékenységével.

Ennyit ismernek a magyar nyelven beszélők a Cseremegye és a Lahó között nyugatra nyíló völgyben, az orbai havasok lábánál szerényen meghúzódó Papolcra. Nincsenek a világban elhíresedett fürdői, gyógy- és ásványvizei, nincsenek évezredek történelmét idéző műemlékei. A rómaiak sem igyekeztek ide várakat építeni, limest verni. A vasút sem kapaszkodott gözsebességű lendülettel hűvös, olykor nyáron is havat hullató völgyeibe, hegyeire. Századokon át talán a brassóiak ismerték leginkább a papolciakat, akik a hajdani szabad királyi városba elhordták faműveiket, mert a brassóiak sem vették a fáradságot, hogy felkeressék őket. Besenyők, kunok, tatá-

rok, törökök, Básta főgenerális zsoldosai mindig hamarabb és szívesebben meglátogatták őket, mint a királyok, fejedelmek, akik leginkább adószedőiket, conscriptoraikát, írnokaikat küldték csak e nehéz éghajlatú és domborzatú vidékre, hogy behajtsák a kincstárt illető adókat, háborúba vezényeljék darabont és lófő székelyeit, határőr katonáit. Mert vérüket és pénzüket mindig számon tartotta a hatalom. Így bukkanunk először a falu máig tisztázatlan eredetű nevére is. 1567-ben János Zsigmond írnokai vettek itt számba 19 háznépet.³ Nyomban meg is adóztatták őket, s feljegyezték a kincstári lajstromba Papolc nevét, nehogy kihúzhassa valamiképpen magát a kötelezettségek alól.

Dicséret illesse Orbán Balázs és Vofkori László mellett Kiss Lajos nyelvészt is, aki megkísérelte a falu nevének eredetét megfejteni. Ő két lehetséges változatát adja a falu névmagyarozatának. Inkább amellet tör lándzsát, hogy a szláv, leginkább cseh eredetű, Popelice < Popel, tulajdonképpen 'hamu' jelentésű szóból származik, de nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a Vas megyei Pápoc = 'pap' jelentésű helynév Székelyföldre történő átviteléről van szó.⁴ Ezzel az évszázadokat és hatalmas távolságokat átívelő nyelvi logikával nemigen törődött Básta főgenerális, amikor 1602 augusztusában császára és királya hűségére eskette az erdélyi fejedelem mellől a papolci *nemes* Mükes (Mikes) Benedeket, a *lófő* Janó Gergelyt, Kis Mihályt, Janó Miklóst, Janó Mátét, Posoni Pétert, Dávid Lőrincet, Dávid Demjént, Dávid Mátét, a *darabont* Solia Demetert, a *szabados székely* Tott Gergelyt, Tott Miklóst, Tott Lukácsot, Tott Györgyöt, Csorja Benedeket, Kupán Mátyást, Kupán Jánost, Gál Mátét, Csorja Mátét, András Kovácsot, Király Andrást, Kis Lukácsot, Jano Bertalyost, Csore Kereszttest, Csore Balást, Csore Ferencet, Csore Mártont, Tamo Györgyöt, Kupán Miklóst, Kovács Györgyöt, Csori (Cziori) Jánost, Csori Istvánt, Csori Miklóst, Poson Györgyöt. Győzelme elismerésének kényszerét és a hűség kikövetelését a jobbágyokra is kiterjesztette. A papolci *jobbágyok* közül név szerint az alábbiak esküdtek fel Básta akaratának megfelelően: Csorja Gergely, Pál Keresztes, Nicola Balás, Király Márton, Földes András, Király Miklós, Veres Bálint, Király Bálint, Király János, Király Máté.⁵

Hasonló családnevek a szolgálónépet tartó nemesek, lófők és szabad székelyek között 1820-ban éppúgy előfordulnak, mint az akkori jobbágyok és egyéb rendű szolgálónépek között. Ez a 218 évnyi távlatot őrző kontinuitás engedi meg feltételeznünk, hogy vissza az időben is - jóval 1602 és

1567 előtt – létezett Papolc communitasa. Székelyek, s talán szolgálónépek is lakták. Az esküt tevők 1602-es listáján 8 lófő, 1 gyalogos katona és 24 szabad székely neve található. Ezek elődei századokkal korábban megülhették a Papolc-vize alsó folyásának mentén a földeket, s azt mint székely örökséget tartották birtokukban, usuálva, használva, átörökítve mind a családi gazdaságot, elsősorban a szántókat és szénatermő réteket, és székely joggal használva a közföldeket: legelőket, erdőket, halászó vizeket, vadászó helyeket stb... stb... A zsellér és házi szolga alkuval vállalt egyéves ideje kitelvén, szabadon állhatott tovább. Ura legfeljebb kedvezményekkel marasztalhatta. A fejekötött örökös jobbágy – bár tiltva volt költözése – mozdulhatott szökve, akárha Havaselvére, Moldvába is. Földet szolgáltra talált, s legfeljebb kevesebbet robotolt új lakhelyén. Igaz, ura utána mehetett, s erőhatalommal akár Magyarországról, Moldvából, Havasalföldről is visszakövetelhetette, de ha a papolci hegyek között néhány órással, legfeljebb félnapi előnyt szerzett a szökésben, üthette nyomát bottal volt gazdája. Évekbe és nem kis költségbe került, amíg megtalálta, ha egyáltalán nyomára bukkant.

A szabad székely, nemes, lófő, darabont költözhetett, jöhetett, mehetett kedve szerint, de ha elhagyta szülőtte faluját, ki volt téve annak a veszélynek, hogy székely öröksége elkallódik. Szántóját, réjtét rokonok vagy mások elorozzák, a közbirtokosság haszonélvezetéből kirekesztik, s keresheti másokat szolgálva megélhetését. Való, hogy generációkon keresztül szántója, rétje annyira elaprózódhatott, hogy a megélhetését nem biztosította. Saját falujában azonban megvolt a lehetősége irtással új földeket törni fel, s ami ennél is fontosabb: a közjavakat – legelőt, erdőt, vizeket, nádasokat, halászó és vadászó helyeket – szabadon használhatta, s állatot is tarthatott kedvére. A székelységnek ezerszer is meg kellett hát gondolnia magát, amíg elhagyta szülőtte faluját. Mesterséget tanult inkább, Papoicon a faművességet, és szekerezett készítményeivel Brassóig vagy tovább. De visszatért Papolcra, ahol ismerte, tudta, hol, merre érdemes keresni a küllőnek, zsindeynek, faedénynek való fákat, s tudta, ha neki nincs is fogata, lova, a szomszéd, a rokon, a barát, a kalákatárs segít levontatni a havasról azt a rönköt, törzset, amire szüksége van. A fűrészmalomban is hamarabb megmunkáltathatta a kidöntött törzset, mint egy idegen helyen. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy akár házasság, akár katonáskodás, akár más jellegű szolgálat felvállalása révén ne költöztek volna ki székelyek Papolcraól.

Persze, hogy költöztek, de a család nemzedékről nemzedékre kötődött a székely örökséghez, s azt – a szabad rendelkezésű, telekkönyvezett tulajdonviszonyok megteremtéséig – csak a legvégső esetben hagyta el örökre. Ez utóbbira, a határ regulációjára, a székely örökség telekkönyvezésére, a szabad rendelkezésű birtoklás meghonosodására, a földek, erdők, rétek, legelők átlagos hozamának, az aranykoronában mért tiszta jövedelemnek a megbecsülésére Papolcon – sok vita, nagy veszekedések, életre szóló haragok, csalafintaságok és a földművelésügyi miniszterig, illetve az 1902-es székely kongresszusig felérő panaszok közepette – csak az 1880-1890-es évtizedekben került sor. Ebben az időben szemmel látható, a közösség minden tagjának a bőrén, a pénztárcáján érzékelhető új világ kezdődött Papolcon. A magán- és közbirtokossági erdőkbe befészkelte magát a haszonelvű kapitalizmus. A pesti illetőségű Horn Dávid vállalkozó 1882-ben létrehozta az Erdélyi Erdőipari Részvénytársaságot, amely cég még ebben az évben megkezdte a Papolc-Zágon határában lévő magánerdők fenyőfaállományának kitermelését, amelybe fokozatosan bevonta az említett községek közbirtokossági erdőit is. 1898-ban Diósi Lajos nagyváradi fakereskedő szerzett jogot 4000 hold fenyőerdő favagyománának a kitermelésére. Ennek a Papolc életében nem elhanyagolható vállalkozásnak volt egy, a lakosokat közvetlenül is érintő hozadéka. Diósi Lajos szerződést kötött a papolci önkormányzattal, hogy az említett 4000 holdon kitermelt fa kereskedelmileg hasznosítható részét kizárólag papolci fuvarosokkal szállíttatja a legközelebbi vasútállomásig. Kötelezte magát arra is, hogy a községben gyárat épít a fenyőfa ipari feldolgozására, ezáltal 15 évig biztosítja a lakosság megélhetését. 1905-ben azonban megépíttette az iparvágányt, felmondva a fuvarosoknak tett ígéretét.

Ekkor már három gőzfűrész dolgozott a községben. 1903-ban ugyanis az említett két vállalkozáshoz csatlakozott a Heksch és Mettner-féle fakereskedő cég, s Bajkó Ferenc telkén is újabb gőzfűrész kezdte meg a működését. Ontotta Papolc a fűrészárut.

Ezek a nagyvonalú vállalkozások tönkretették a Papolc-vizén zakatoló tucatnyi fűrészmalmot, a lakosok elhanyagolták a falun a Papolc patakka párhuzamosan végigfutó malomárok tisztítását. Egy-két vízimalom még zakatolt a patak felső folyásán, örölve búzát, rozsot, darálva kukoricát, de a hajdani fűrészmalmost füzéreként felfűző malomárok betemetődött törmelékkel, hordalékkal, gazzal, s az első világháború táján már csak a ritkuló

fűzfák, s a hajdani malomárkon átívelő korhadó hidak maradványai árulkodtak arról, hogy korábban is a faárúk készítésében jeleskedett Papolc lakossága.

Az első világháborút követően birodalom-váltás következett. Papolc szélárnyékban maradt ugyan, vegyes etnikumú lakossága még sokáig őrizte magyar és református többségét, de a gazdasági erővonalak átrendeződése, az iparosodás ütemének felgyorsulása lefékezte a lakosság gyarapodását. Belemerevedett a mozdulatlan időbe és a Cseremegye-Láhó közötti völgybe Papolc communitása. Gyulafalva, Musatelep fokozatosan felszámolódott, Kommandó pedig 1930-ban önállósult. Elkezdett fogyni, apadni, forgácsolódni az anyaközség lakossága is. Csak a hegyek, völgyek, erdei tisztások, a sziklák, a patakok és a falu határát beborító kék ég maradt változatlan. No meg a Nemere, a hideget és a lélek didergését hozó viharos erejű szél, a késői tavaszodás, a korán beköszöntő fagyok, s az olykor nyár-időben is erre kószáló hópelyhek. Az évszakok ritmusa. Maradtak még, s talán maradnak még egy ideig a földrajzi nevek is. Az idősebbek a még visszamaradt néhány elvénült fűzfa láttán visszaemlékeznek a Malomárokra, s talán egy-két malom helyét is meg tudják mutatni. Néhányan még néven nevezik a hegyekben csörgedező Szilos patakát, a Salamon-csorgót, a Hintóriát, a Csorja Balázs patakát, de bizonyára kevesen tudják, hogy 1602-ben már három Csorja nevű család is élt a faluban. Volt közöttük egy jobbágy, akit akkor Gergelynek hívtak, s két szabad székely, Benedek és Máté. A Tóth Miklós kútjához is elkalauzolnak néhányan bennünket, de ők sem igen gondolnak rá, hogy 1602-ben négy Tóth háznépét eskette királyi, császári hűségre Básta főgenerális: Gergely, Miklós, Lukács és György szabad székelyeket. A Mikes-famíliára talán emlékezik mindenki. Szomszédos Papolccal Zágon, ahonnan Mikes Kelemennek Rodostóig vezetett az útja Lengyelországon és Párizson át, Rákóczi nagyságos fejedelmünk iránti múlhatatlan hűsége közepette. Erre emlékezni, elég csak a Láhóra felmenni. A tetején ott a Majális-pusztá, ahol hajdanán közösen majálisozott zágoni és papolci székely. Barátságok, szerelmek, ismeretségek szövődtek így, s a messze kalandozó tekintetek betájolták a Szépasszonyok és a Királyné kútját, a Büdös forrást, a Rossz fűrészek pusztáját és a Jézus csorgóját.

Ott éltek, higgyük, most is ott élnek ezek a beszédes helynevek a papolci határban, árulkodva kalandról, vándorlásról, ábrándokról, a lélek ünnepei-

ről, de a kemény munkáról is. Talán mindenki sejti Papolcon, talán sokan tudják is, hogy az Alsó-, Középső- és Felső mező a szántóvető tevékenységnek azt a sokszázados gyakorlatát merevítette határrész nevekbe, amikor még három nyomásban használták a mezőt a lakosok, és négy ökröt fogtak az ekébe, ha szántani akartak. Bizonyára sokakban felidézi a Rakodó a régi idők csépléseit, amikor még nem is gőzcséplővel, nem is járgányos masinával, csak az állatok patáival, esetleg kézzel csépelve nyerték a szemet a kalászosokból.

Ha valaki elfelejtené, hogy régen sem volt fenéig tejföl az élet, s a kertelést akkoriban sem mindenütt kolbászból, gyakrabban a Csipolyás bokrairól vágott vesszőből készítették. Meggyőződni erről elég, ha kimegy bárki a Szegény-szerre.

Itt jár a történelem Papolcon, Papolc körül. Völgynek le, hegynek föl visz a gondolat, s nyolc évszázad vonulgat a szemünk előtt. Most éppen szorgos kezek kertelik a falut oszlopokkal, karókkal, dorongokkal, vesszőkkel, s ácsolják rá a három kaput, amin ki-bejárnak a faluból, faluba az emberek. A Tanorok kapuján éppen szántani mennek, a Rét kapuján zsiradék után nyöszörgő szekér vánszorog négy ökörrel a réti szénáért... Kamaszkorú legénykék futnak az erdőre, s a megdézsmált madárfészkek kincseivel osonnak lelkesen haza. Kipirult arcú leánykák térnek meg teli csupor málnával, hintve maguk körül a papolci határ mámorító illatát. Dúvad hajtására, tavaszi irtásra is ezeken a kapukon jártak ki-be hallgatag férfiak, nagyot mondó vadászok, pisztrángra leső horgászok, szerencsét remélő csikászok. Nyolc évszázadnyi idő vonul itt a faluból a határba, a határból a faluba, a hegyekbe, a völgyekbe, a zágoni hetipiacokra, a kovásznai vásárookra, szekérszékényi rozssal, vékányi búzával a malmokba. Most éppen a Becsek malmába vagy a Bagoly Béléába, holnap a Bajku Károlyéba vagy a Barta-féle malomba. Mert így formálódik a történelem. Lovagolnak büszkén a lófők, elégedetten a megnemesedett székelyek, megfontoltan a darabontok, s a madéfalvi tragédiát a szívükben őrző, kényszerből határörkatonává magukat összeíratók. Mennek hittel áldott életükkel a kálvinista templomba. Éppen úrvacsorát vesznek, s hallgatják prédikátoraikat, nagytiszteletű uraikat. Isten tisztaságához és világot elrendező bölcsességéhez emelik a lelkeiket. Közben megszólal Felszegen az ortodox templomnak a Sepsiszentgyörgyön, az Olt utcai Kiss János-féle harangöntő műhelyben éppen 1852-ben öntött harangja.⁶ Istenhez hív az is, s a papolci reformátusok tudják,

hogy sorstársaikat ott a Felszegezen éppúgy megkínozza keserőséggel és megajándékozza vidámsággal az élet és a történelem, mint őket itt, az Alszegezen. Se harag, se indulat, csak a határ közös usuálása, a hidak közös javítása, az utak közös egyengetése. Papolcon - erről tanúskodnak a történelmi források - nem a politikai retorika, a nehéz élet a becsület megválasztója. Erről árulkodik ez a könyvecske is, amit Bede Erika dajkált életre. Ősi család a Bede-família Székelyföldön, s évszázadok óta ismert Papolcon is. A hit és az értelmiségi szolgálat körül forgolódtak mindig legszívesebben. A lelket akarták nagyra növeszteni, s a közösség emberibb életén munkálkodtak.

Ezt tette most Bede Erika is. A múltba nézett. Összegyűjtötte azokat a dokumentumokat, összeírásokat, okleveleket, népszámlálási adatokat, visszaemlékezéseket, egyházi iratokat, amelyeket hajdani papolci emberek hagytak hátra életük lenyomataként. Nemcsak leszórta róluk évszázadok porát, hanem életre is keltette őket. Mint a mesében a legkisebb királyfi, aki szorgalmával, kitartásával, ügyességével, találékonyságával és mindezekelőtt emberséges szívével elűzte az átkot a boszorkány által kábulatba űzött királylányról, s életre keltette azt. Bede Erika nem a királylányt, Papolc hét-nyolcszázados történelmét varázsolta életre. Ide tette mai papolciak asztalára, bizonyosságául annak, hogy őseik immár hét-nyolc évszázada tapaszták itt az ösvényeket, ácsolják a patakok fölé a hidakat, járják az erdőt, kaszálják a szénát, megülik az ünnepeket, s szorgalmukkal megteremtik maguk és a családjuk megélhetését. Ami legalább ennyire fontos: nevelték, nevelik a jövőnek a gyermekeiket. Székely dac ez, az élet nagy kihívása. Hitet, emberséget, nyelvet, a gyermekekben megtestesülő jövőt fel nem adni, mert bár keserveink között nem mindig látjuk, de immár nyolc évszázada őrt állnak életünkért az őseink, akik tetteikkel érdemelték ki a hajdani életet és a róluk való mostani történelmi emlékezést.

Takács Péter